

είσοδο στη Σερβία. Έμφανίζεται, σχεδόν ταυτόχρονα με τον γαλλικό υπερρεαλισμό, τον Δεκέμβριο του 1924, και άρκετά οργανωμένα ως το 1926, για να συνεχίσει την παρουσία του σε επίπεδο ατομικών εκδηλώσεων ως το 1930, έτος επανοργάνωσής του σε ομάδα. Συγκροτημένος σε ομάδα εμφανίζεται το 1934 ο υπερρεαλισμός και στην Τσεχοσλοβακία. Στην Πολωνία κάνει δεληή εμφάνιση λίγο πριν από τον πόλεμο, ενώ η είσοδός του στη Σοβιετική Ένωση είναι αδύνατη εξαιτίας του σταλινικού καθεστώτος. Από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες διαθέτω στοιχεία για τη Σουηδία (όπου εμφανίζεται το 1932), για τη Δανία (το 1934) και τη Ρουμανία, όπου, έπειτα από ορισμένες υπερρεαλιστικές εκδηλώσεις των μέσων τής δεκαετίας του '30, ο υπερρεαλισμός δραστηριοποιείται κατά τὰ ἔτη 1944-1948. Τέλος στις Ἠνωμένες Πολιτεῖες παρουσιάζεται κατά τὴν ἐκπνοή τῆς δεκαετίας τοῦ '30.

Όλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, πὸν παρέθεσα σχεδὸν τηλεγραφικῶς, εἶναι στοιχεῖα ποσοτικά. Ὡστόσο ἀν τὰ συνδυάσουμε μὲ τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες τὰ ἀντλήσαμε, καὶ προβάλουμε αὐτὸν τὸν συνδυασμὸ πᾶνω στὴν ἱστορία τῆς πρόσληψης τοῦ υπερρεαλισμοῦ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, θὰ μporέσουμε νὰ προβοῦμε σὲ οὐσιαστικότερες διαπιστώσεις. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὲς —αὐτονόητη ἄλλωστε— εἶναι ὅτι ὁ υπερρεαλισμὸς δὲν μποροῦσε νὰ ἐμφανιστεῖ στὴ λογοτεχνία ἄλλων χωρῶν ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐμφάνισή του στὴ χώρα τῆς παραγωγῆς του. Ἐπρεπε πρῶτα ν' ἀναπτυχθεῖ ὡς ἕναν βαθμὸ καὶ ν' ἀποκτήσει κάποιαν ὑπόσταση στὴ Γαλλία, ὥστε νὰ μπορέσει ν' ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐνδιαφέροντος γιὰ τοὺς ξένους συγγραφεῖς, πὸν ἔβλεπαν τὸ Παρίσι ὡς τὸ κέντρο τῆς διανοῦς πρωτοπορίας. Ἡ ἐμφάνισή του πρὶν ἀπὸ τὸ 1930 στὸ Βέλγιο, στὴν Ἰσπανία καὶ στὴ Σερβία ὀφείλεται σὲ εἰδικούς λόγους, πὸν υπερβαίνουν τὶς γενικὲς συνθήκες τῆς λογοτεχνικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν λαῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν θὰ πρέπει ν' ἀποτελοῦν μέτρο σύγκρισης. Τὸ Βέλγιο, ὡς χώρα ὁμόγλωσση καὶ ὁμορρη, ἦταν, καὶ εἶναι, στὴν πραγματικότητά λογοτεχνικῆ ἐπαρχία τῆς

Γαλλίας, ἐνῶ οἱ γείτονες Ἰσπανοὶ γνωρίζουν πολὺ γρήγορα τὸν υπερρεαλισμὸ, γιατί, σύμφωνα μὲ τὸ ἰσχυρὸ καλλιτεχνικὸ τους ἔθιμο, ζοῦν ἢ πηγαίνουόρχονται στὸ Παρίσι. Ἡ περίπτωση τῆς Σερβίας εἶναι ἡ πλέον ιδιόζουσα, γιατί ὅλοι σχεδὸν οἱ συγγραφεῖς τῆς, πὸν ἐνστερνίζονται αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τὸν υπερρεαλισμὸ, ἔχουν μορφωθεῖ (καί, συνεπῶς, διαμορφωθεῖ) καὶ ζοῦν στὴ Γαλλία (οἱ περισσότεροὶ συμπεριλαμβανόνταν στὴ μεγάλη ομάδα τῶν παιδιῶν —4.000 περίπου— πὸν ἔχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὴ Σερβία στὴ Γαλλία ἔπειτα ἀπὸ τὸν Πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο γιὰ ἀνθρωπιστικούς λόγους).

Ἡ δεύτερη διαπίστωση εἶναι ὅτι ἡ Ἑλλάδα εἶναι μία ἀπὸ τὶς χώρες στὶς ὁποῖες τὸ υπερρεαλιστικὸ μῆνυμα βρίσκει ἐγκαιρὴ ἀναπόκριση. Μὲ τὴν ἐξάφρευση τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων τοῦ Βελγίου, τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Σερβίας, οἱ μόνες χώρες ὅπου ὁ υπερρεαλισμὸς ἐμφανίζεται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή του στὴ χώρα μας (λίγο ἢ ἐλάχιστα πρὶν) εἶναι ἡ Σουηδία (τρία χρόνια) καὶ ἡ Δανία καὶ Τσεχοσλοβακία (ἕνα χρόνο πρὶν), ἐνῶ στὴν Ἀγγλία καὶ στὴ Ρουμανία εἰσέρχεται ταυτόχρονα. Στὴν Αὐστρία, στὴν Πορτογαλία, στὴν Πολωνία, στὴν Ὀλλανδία, στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, στὸν Καναδὰ καὶ στὸς γαλλόφωνους συγγραφεῖς τῆς Αἰγύπτου ὁ υπερρεαλισμὸς μπαίνει ἀργότερα ἢ πολὺ ἀργότερα. Μὲ λίγα λόγια, στὴν Ἑλλάδα ἐμφανίζεται νορτίερα ἀπ' ὅτι σὲ ὁρισμένες ἄλλες χώρες μὲ ἀνάλογο ἢ εὐνοϊκότερο ὄριζοντα προσδοκίας.

Ἡ τρίτη διαπίστωση εἶναι ὅτι ἡ Ἑλλάδα, μαζί μὲ τὸ Βέλγιο, τὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Τσεχοσλοβακία, εἶναι μία ἀπὸ τὶς χῶρες στὶς ὁποῖες ὁ λογοτεχνικὸς υπερρεαλισμὸς βρίσκει τὸ προσφορότερο ἔδαφος καί, μακρόχρονα, τὸ εὐφορότερο (στὴ Σερβία ἡ παρουσία του δὲν συνεχίζεται ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1932). Ὅταν σὲ μία χώρα ὅπως ἡ Ἰταλία δὲν ἔχει καμία ἀπήχηση, ὅταν στὴ Γερμανία, στὴν Αὐστρία καὶ στὴν Πολωνία ἀφήνει ἐλάχιστα ἔχη, ὅταν στὴν Ἀγγλία, στὴ Ρουμανία, στὴν Πορτογαλία, στὸν Καναδὰ καὶ στὴ γαλλόφωνη Αἴγυπτο σημειῶνει μικρὴ καὶ ὄχι οὐσιώδη διεδοοση, ἐνῶ ἡ κύρια ἐπίδρασή του στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες παρατη-